

Euskal kultura segurua da?

Buruan bueltaka-bueltaka erabili ditut ideiak asteetan, dabilen harriari goroldiorik ateratzen ez zaiola-eta. Paperaren aurrean jartzea kostatzen baina. Izan ere, bertigoa sentitu dut. Pulpitutik hizketan aritzearen bertigoa. Pauso bat atzera eman eta euskal kulturaren urteko errepassoa egiten, ni, betaurreko neutroekin jantzita banengo bezala, gora igo eta azpikoa begiratzuz haren nolakotasuna marraztu nahian. Hanka-puntetan jarri, lepoa luzatu eta jendetzaren artean zer edo zer aurkitu nahi duenaren antzera, bera ere jendetzaren parte dela ahaztuta balego legez.

Eta horrexetan harrapatu dut neure burua: hankak lurretik altxatu eta hegazti bat banintz bezala lurraren hedadurari begira. Baina hegaztia zeruan bueltaka aritzen da bere burua aurkitu nahian. Nik ere, bueltan-bueltan, nire burua aurkitu nahi nuke ariketa honetan.

Euskal kultura kartografiatu nahian arituko naiz. Kartografoak, baina, ezin du ahaztu berak ere kartografiatzen ari den lur hori bera zapaltzen duela, eta horrek, ezinbestean, bisio objektiboa izatetik urruntzen duela.

Inor ez da neutroa martxan dabilen tren batean.

2021eko euskal kulturaren balantze moduko bat egitera noa. Ahaztuko ditut batzuk eta besteak, ezin zitekeen bestela izan. Diplomaziaz zerbait badakigu euskaldunok, baina.

Horren adibide ezinago parera datorren esaera zaharra: gaizki esanak barkatu, eta ondo esanak gogoan hartu.

Excusatio non petita, accusatio manifesta. Neu ere antzera, inork azalpenik eskatu barik ari naizela debaldeko azalpenak ematen, eta horra bertigoaren zergatia: bekatutxoa egiteko beldurra, hanka sartzearen izua; eta horra hastea kostatu izanaren arrazoia. Hori, eta denbora. Ai ene, denbora! Daukagun bakarra, geure alde beste geure kontra jokutzen duena.

Denbora da garena, zer bestela? Denbora galtzeari buruz gehiegi hitz egiten da gizarte hiperestimulatuetan: beti produzitu, beti egin, beti jardun. Egon eta izan gutxitxo. Modu aseezinean mundua egiten jarraitu ala kritikotasunez munduan egoten hasi. Bidegurutzean nora hartu, halakoxe biziera izango dugu. Denbora galtzea bizitza galtzea da, eta, beraz, kontu handiagoz ibili beharko genuke «denbora galtzen ari naiz» arinki esaten dugun bakoitzean. Izan ere, «denbora galtzea» diogunean, nago ez ote garen ari bizitza irabazten.

Azken aldian, baina, denborarik ez, ez galtzeko eta are gutxiago irabazteko. Halaxe ibili naiz, zuetako askoren antzera, iritsi ezinik, erlojuaren kontra, egunak hogeita bost ordu beharko lituzkeela desiratzeraino. Ze deskalabrua! Ze zulo klasetan erori gara? Denbora ordutan neurtzen dugunetik erlojuak irabazi digute bizitza.

Erlojuaren hatsa kokotean une oro sentitzeak eragin dit irakurtzera zoazen hau idazten hasteko zailtasuna. Kalitatezko denbora faltak. Izan ere, esanda geratu da denbora izan badugula, eta nik ere, noski, izan ditut orduak libre. Baina orduak libre izateak ez du kalitatezko denbora bermatzen. Idazteko eta sortzeko, denbora ez ezik, aldartea ere behar da, eta aldartea, neurri handi batean behintzat, egunaren antolaketa eta hark guretzako duen kalitateak ahalbidetzen dute.

Goiza hilabete bukaerako soldata bermatzen dion bestelako lan batean pasa duenak nekez izango du sorkuntzarako

aldarterik arratsaldean. Gainera, izango ditu iluntzeetan militantzia bilerak, kirola egiteko beharra, lagunekin elkar-tzeko irrika edo amama zaintzeko gogo. Astea hala pasata, asteburua aisialdirako, deskantsurako edo parranda egiteko nahi dugu. Eta behar dugu.

Kultura bokazioz egiten da, eta hala hobe. Bokazioak, baina, ez du jaten ematen, ez du alokairua ordaintzen, ez du garrario-txartela hornitzen. Kultur sorkuntza bokazioz egin behar da, bestela kalitatea galtzen du, eta ausartuko nintzateke esatera zentzua bera ere galtzen duela. Baina kultur sorkuntza ezin da bokazioan bakarrik oinarritu. Ezin du prekaritatea erreproduzitu.

Zenbat aldiz ez ote digute galdetu kultur sorkuntzan gabiltzanoi, «baina zuk zehazki zer egiten duzu?». Uste dut hori dela kultur munduak eta mundutarrok pairatzen dugun prekaritatearen arrazoietakoa bat: ezjakintasuna, eta ezjakintasunak dakarren gutxiespena. Ezjakintasunak kulturak duen garrantziari aitortzarik ez egitea dakar, beharrezko ez balitz bezala tratatuz, entre-nimendu hutserako tresnatzat hartuz eta, horrenbestez, kultur alorreko pertsonen lana aitortutako lantzat baino hobby-tzat hartzea.

Aurrez suposatzen da kultur sorkuntza bokazionala dela, eta apriorizko ideia hori ez da batere okerra. Hala ere, horrekin batera auresuposatzen da kultur sorkuntzan jardute hutsak, hau da, sortzeak berak, *per se* konpentsatzen duela lana, eta egite hutsa har daitekeela ordaintzat. «Zuri gustatzen zaizu eta ingo duzu, ezta?». Eta nola esan ezetz... Zurrumbiloa sortzen da buruan halakoetan, berba egokiak asmatu ezinik, hitz-totalka eta erdi lotsatuta batere konbentzitzen

Kultur sorkuntza bokazioz egin behar da, bestela kalitatea galtzen du, eta ausartuko nintzateke esatera zentzua bera ere galtzen duela. Baina ezin da bokazioan bakarrik oinarritu. Ezin du prekaritatea erreproduzitu

ez gaituen «bai» bat esateraino. Salbuespenak salbuespen, esan gabe doa. Ez da beti ezetza esan behar, akabo ba! Baina komeni da, batzuetan, baietza matizatzea, ez botatzea beti «bai» huts bat: «bai, baina...». Baldintzak norbere alderako ere negoziatuz, lanaren aitortza eginez eta eginaraziz, norbere jarduna duinduz.

Bizi dugun eta bizi gaituen marko neoliberalak hauspotutako kapitalismoak kultur sorkuntzaren esparrua prekarizatzen du, zalantza barik. Gutako asko, gutxienez, hiru aldiz gurutzatzen gaituzte prekaritatearen ondorioek: kultur munduan aritzeagatik, euskaraz sortzeagatik eta emakume izateagatik. Eneritz Artetxek 2019an antzerkigintzaren ikuspuntutik egindako ikerketa batean «karanbola hirukoitza» deitzen dio fenomeno horri. Lorea Agirre eta Idurre Eskisabelen *Trikua esnatu da* (2020) liburuan «txirikordatzea» darabilte. Izenak izana dakar, eta modu askotan izendatua izan dena gure artean oso presente dagoen seinale. Ez gara subjektu prekarizatu bakarrak, sobera legoke esatea.

Remedios Zafra pentsalariak bi lan mota bereizten ditu *El entusiasmo. Precariedad y trabajo creativo en la era digital* (2017) liburuan: bizitza ekonomikoki sostengatzen dutenak, batetik; eta, bizigarria egin arren, ekonomia bermatzen ez dutenak, bestetik.

Gehiegitan kulturari lotutako lanak bokazioz egindako lantzat hartzen dira. Zafrak berak bokazioa «entusiasmo» horren bulkadaren ondorio gisa identifikatzen du, eta, sarri, fundamentuzko ordain materialik ez jasotzeko zilegitasuna ematen duela dirudi. Mendebaldean hain barneratuta dagoen sistema dikotomikoa indartzen du. Sorkuntza, alde batetik, haren ordainsari duina, bestetik. Binomioaren arteko arrakala are gehiago sakontzen da, are iragangaitzagoa bihurtzen da. Zafrak dioenez, dikotomia horrek diruaren eta ezagutzaren kontzeptua eta, ondorioz, interes komertzialaren eta kulturaren arteko aurkakotasuna indartzen du.

Prekaritatea, baina, ez da ekonomikoa bakarrik. Kultur sorkuntzan aritzeak bestelako baldintza txarrak ere badakartza berarekin. Irakurgai honen hasieran aipatu bezala, denbora da daukagun bakarra, gure existentzia sostengatzen duena eta, aldi berean, abiadura bizian goazen gizarte honetan gure kontra jokatzeko duena, guk haren kontra beste.

Kultur sorkuntza lanetan denborak ez dira errealitatera egokitzen, eta, horrenbestez, tetris pentsaezinak egin behar ditugu emandako denbora horiek gure behar eta bestelako lan-kargetara moldatzeko. Izan ere, eta prekaritate ekonomikora itzuliz, kultur sorkuntzan ari den jende askoren bizitzak ez dira ekonomikoki jardun horrekin bakarrik sostengatzen. Gutxi batzuk dira euskarazko kultur sorkuntzatik bizi direnak, eta horien ekarpen eta ahaleginak kontuan hartuz, ausartuko nintzateke esatera merezi dutena baino gutxiago irabazi eta aintzatesten direla horietako asko.

Kultur sorkuntza bizigarri izatea nahi duenak, *grosso modo*, bi aukera ditu: edo aldi berean lan askotara dedikatzeko gai da eta horrek sostengu ekonomikoa bermatzen dio bere bizi-denbora kondentatzen duen bitartean; edo ekonomikoki ziurtasuna emango dion beste lan bat dauka, soldatapeko lan bat. Hilabete amaieran diru-sarrera finkatuko dio lan horrek, baina kultur sorkuntzara bideratuko duen denbora kantitatea eta kalitatea nabarmen murriztuko dira, bere ekonomia bermatzen duen lan horrek kenduko dizkion ordu eta energiagatik. Beraz, aldizkako kultur sorkuntza lanek eta haren ordainak gehigarri material edota ekonomikoa eskainiko diote, enkargu edo lan horietako bakoitzaren ordainketa moduaren arabera.

Lan egiteko denboraz gain bizitzeko denbora ere behar dugu, nahi dugu; eta ea behingoz hainbeste aldarrikatzen dugun bizitza erdigunean jartzen asmatzen dugun.

Aipatutako prekaritatea eta aldi berean gauza ezberdinak ekoizten egon behar izatea kapitalismoaren eraginetaiko bat

da. Kontu jakina da hori. Jakina da, baita ere, kontu horrek guztioi eragiten digula, baina euskaraz sortzen dugun emakumeon kasuan are nabariagoa dela esango nuke.

Abiadura bizia, gainprodukzioa eta hiperestimulazioa. Horra egungo gizartearen hiru ezaugarri. Hiru horiek denbora kantitatea zein kalitatea murriztea ekarri dute.

Eta nola egin aurre denbora falta horri? Modu kolektiboan lan egin, esate baterako. Eginbeharrak banatzeko aukeraz

Ez gara ausartzen gure artean kritikak egitera, inor mintzeko beldurrez baikabiltza. Kritika, baina, fundamentuz eta errespetuz egindakoa bada, sortzaileak berak ere eskertu egiten du, lagundu egiten baitio

gain, gure lana besteekin partekatzeko aukera ematen digu, besteen ideia eta proposamenak jasotzekoa, norberak ere besteari ekarpenak egitekoa; hau da, gure artean zaindu eta batak bestea elikatzekoa. Ez da, ordea, arantza bako larrosarik, eta modu kolektiboan lan egiteak badakartza berarekin zailtasun bat baino gehiago: talde koordinazioak eskatzen duen denbora edo taldekideen artean sor daitezkeen tentsioek

dakarten energia zein aldarte onaren galera, esate baterako.

Horrez gain, aurretik aipatu diren eta elkarrekin lotura duten beste kontu bi ere izan daitezke denboraren arazoari aurre egiteko tresnak: ezetza esaten ikastea eta ezetza onartzen ikastea, eta baldintzak kultur sortzaileak berak ere bere alde negoziatzea. Ezin dugu eskaintzen diguten orori baietz esaten ibili. Gainera, baietzaren eta ezetzaren artean ere bide berriak jorratzen ikasi behar dugu. Hau da, ezezko borobila edo bai absolutua ez dira dauden aukera bakarrak, eta bi horien artean «baina» batzuk sartzen ikasi behar dugu, geure baldintza propioak proposatuz eta aldarrikatuz.

Ezezkoa emateari diogun beldurra gainditu behar dugu: ezin dugu buru-janean ibili «ez» bat esaten dugun bakoitzean.

Sentsazioa dut ezetza ematen dugun bakoitzean geure burua justifikatzeko behar larria sentitzen dugula. Pentsatzen dugu gure ezetza gaizki hartuko duela eskaintza egin digunak, bere eskaintza gutxiesten ari garela usteko duela eta, horrekin batera, etorkizunera begira ate bat itxiko zaigula. Ezezkoa ematen ikasi behar dugu, jaso behar duenak jasotzen ikasi behar duen beste.

Euskaraz sortzeak ere gure beldurra hauspotzen du. Izan ere, hain da txikia euskarazko sortzaileon mundua, gutxi-asko denok ezagutzen baitugu elkar, eta bati emandako ezezkoak hurrengo baten eskaintza zalantzan jar dezakeela uste baitugu askotan. Zer esanik ez gizona ez izatearen kondizioak ezezkoari diogun beldurra handitzen duela. Kulturaren eusle izan beharra dugu, euskara zaindu behar dugu, gainerako sortzaileak begirunez tratatu behar ditugu. Oro har, gizarteko gainerako jardunetan esleitu zaizkigun rol berberak esleitzen zaizkigu kulturaren ere. Horrekin zeharka lotuta dago euskarazko sorkuntza lanek duten kritika eraikitzaile falta. Ez gara ausartzen gure artean kritikak egitera, inor mintzeko beldurrez baikabiltza. Kritika, baina, fundamentuz eta errespetuz egindakoa bada, horizontalean egiten bada edo, berba batean esanda, eraikitzailea bada, sortzaileak berak ere eskertu egiten du, lagundu egiten baitio, hobetzeko bidea ikus dezake eta bere lanaren gaineko ikasketak barnera baititzake.

Ezetz esateko beldurra dugunean, ezinbestekoa da norbere prekaritate mailaren eta kausen kontzientzia hartzea; hartara, ezetz esateko behar dugun segurtasun hori aurkitzen samurragoa egingo zaigu.

Beldurraz gain, agerikoa den beste sentipena lotsarena da. Norbere baldintzak negoziatzeko lotsa, deserosotasuna. Eskaintza bat interesgarria iruditu dakiguke, baina baliteke berearekin dakartzan baldintzak prekariorak izatea edo duinago bilakatu ahal izatea. Halakoetan, saiatu behar dugu geure

baldintzak modu argian adierazten, gure beharretara ahalik eta gehien egokitu daitezten. Aldi berean, eskaintzaileak ere eskubidea izango du gure baldintzei ezetz esateko; baina gu gure baldintzak zein izango diren zehaztu beharrea gaude, eta argi utzi behar dugu baldintza duinik gabe litekeena dela lana burutu gabe geratzea. Beraz, «bai»-ari «baina» hori gehitzeko lotsa gainditu behar dugu, bada garaia geure lanaren aitortzak egiteko eta geure bizi-kalitateari merezi duen besteko arreta jartzeko.

Denboraren kudeaketa egokiagoa eta duinagoa egiteko eta beldurak eta lotsak gainditzeko bideetako bat gure artean saretzea da. Zalantza barik, saretze horrek prekaritateari aurre egiten hasteko balioko digu.

Kultur sorkuntzan dabilen jendea elkarrekin saretzeak berekin dakar kultur diziplina ezberdinetan aliatuak sortzea. Horrek gureak ez besteko lan-esparruekin komunikatzeko aukerak areagotzen ditu, eta baita belaunaldi ezberdinek elkar ezagutu eta praktika artistikoak elkarrekin egin ahal izatea. Belaunaldiartekotasuna eta transmisioa bertso-laritzan eta euskal dantzen eremuan nahiko nabarmenak diren ezaugarri bi dira. Jakintzat ematen da subjektuek elkarren beharra dutela diziplina bat zein bestea ikasteko eta, horretarako, beraiek baino helduagoak edo arituagoak diren erreferenteen beharra dutela. Horren adibide dira herriz herriko dantza taldeak edo bertso-eskolak. Azken horien kasuan, gure artean errotuen dagoen diziplina izanik, sartzeko eta elkarrekin lan egin eta gozatzeko aukerak areagotu dira. Gainera, aukera horiek, sarritan, ikuspuntu feminista baten praktiketarik eratorritakoak dira. Horren adibide dira bertso-udalekuak, Ahalduntze bertso-eskola feminista edota ohiko txapelketek kanpo muga batzuk zedarritu dituen ‘Señora sariketa’.

Esan beharrik ez dago sortzen diren saretze-eremu eta elkarrekin lan egiteko espazio horiek seguruak eta erosoak izan behar dutela, eta hala ez den kasuetan alternatibak bilatu eta bide berriak jorratu beharko direla.

Aipatutakoez gain, prekaritateak hartzen ditu beste hamai-ka molde ere. Forma horietako bat aitortza falta da, hau da, norbere lana lantzat ez hartzea. Halaxe dio Uxue Apaolazak 2021eko abenduaren 19an *Argia* astekarirako egindako elkarrizketan: «Beka jasotzean idazteak lan kategoria hartu zuenez, mesedeak eskatzen has nintekeen». Izan ere, aitortza falta ziurgabetasun ekonomikoarekin guztiz lotuta dago, hain zuzen ere, norbere sorkuntza lanak behin eta berriro lantzat hartuak ez direnean, gure bizitzak ekonomikoki sostengatu-ko dituen soldatapeko beste lan baten beharrea baikaude. Horrek dakar gure denbora librean sorkuntza lanak egiten aritu beharra. Lan horiek aisialdirako liratekeen orduetan egiten direnez, inguruko jendeak ere ez ditu lantzat hartzen askotan. Izan ere, gauza bat da zure sei-zortzi orduko lan serioa, hilabete bukaerako soldata ematen dizuna, ia-ia definitu ere egiten zaituena. Bestea da, ostera, norbere denbora librean norbere gustuz egiten dena. Eta gure praktikak sarri hala irakurtzen direnez, badirudi zilegi dela aisialdi orduetan lanean ari dena molestatzea, etxean isiltasunik ez mantentzea edo etxeko lanen ardura ere norbere gain erortzea. Aipaturiko hori gizarte produktibistaren isla garbia da, eta horrek guztiak zailtasun ikaragarriak egozten dizkio sorkuntza lan bakoitzari.

Sarritan, gainera, lana eta bizimodua gurutzaketa konstantean daude, batez ere, aipatu bezala, sorkuntza lanak norbere aisialdian eta norbere etxean egiten badira. Kasu horretan oso zaila da lana eta bizimodua bereiztea, eta elkarren artean filtratzen dira eten barik. Inoiz ez da bukatzen lana eta inoiz ez da hasten bizimodua.

Argi gera bedi, otoi, hau ez dela kultur sorkuntza soldatapeko lan finkotzat hartzearen apologia bat. Ez dut zalantzan jartzen kultur lanak bokazionala izan behar duela, gogoz eta barrutik egin behar dela. Gauza bat baieztatzeak ez dakar beti bestea deuseztatzea, eta bokazioz egiteak ez du esan nahi ekonomikoki zein moralki modu duinean jarduteko eskubiderik ez izatea.

Prekaritatearen beste formetako bat da emanaldi baterako eskaintza edota kontratazioa egitea baliabideak kontuan hartu gabe. «Ez da arazorik egongo» esaten dizute, batere

**Bulkadaz sortzen
dut, baina bulkadak
ez du jaten ematen.
Prekaritateari aurre egin
beharrean gaude gure
kultur sortzaileek erreta
bukatuko ez badute**

larritu gabe. Gero, ordea, norbera ibili behar atzetik, norbera arduratu behar hainbat gauzaz. Forma horrek kontu ekonomikoari ere eragiten die, askotan zailtasunak izaten baitira kobratzeko orduan, eta ia beti denbora asko pasatzen da ordainsaria jasotzerako.

Baldintza kaskarren molde horrekin hertsiki lotuta dago lana eskaintzeko modua ere. Kalitaterik gabe eskaintzen dira lanak sarri, argibide zehatzik gabe, eta norberak galdetu ezean arriskua dago hainbat baldintza zein izango diren jakin barik geratzekoa. Sorkuntza lana egiteko enkargua kalitatez eskaintzeak, hau da, hizkuntza eta moduak zaintzeak, iristeko bideak zaintzeak eta argibideak eta baldintzak zehatz emateak, balioa eransten diote lanari. Sortzaileak berak ere, baietz esatekotan, ziurrenik segurtasun handiagoz helduko dio lan horren ekoizpenari.

Azkenik, ezin esan barik laga gorputza-heteropatriarkatua-kapitalismoa hirukoak gure lanen prekaritatean duen eragina. Gorputzean gaude eta gorputza gara. Gorputzean gertatzen zaigunak gure bizimoduan eta, horrenbestez, gure kultur sorkuntzan eragiten du. Heteropatriarkatuak, baina, gorputz asko deuseztatzen ditu, baliogabetu egiten ditu. Gorputz horiek aitortuak ez diren momentuan, horien sorkuntza lanaren ikusgarritasuna eta onespina ere kolokan jartzen dira. Horrez gain, kapitalismoak ez ditu gorputzen erritmoak errespetatzen. Ekoizpenerako duen obsesio horrek jota, ez die uzten gorputzei egonean egoten, gaixotzen eta sendatzen, deskantsatzen.

Beraz, prekaritateak hainbat forma hartzen ditu, eta gutako asko hiru aldiz gurutzatzen gaituzte. Kulturaren aritzeak dakarren aintzatespen falta, hizkuntza minorizatuan sortzeak dakarren bazterkeria eta gizon ez izatearen kondizioari egotzen zaizkion rol eta egiteko moduak. Azken horrek berarekin dakartza beste prekaritate batzuk, hala nola ikusgarritasun falta, perfekzioa exijitzea, zaintza-lanak, bestelako trataerak, pertsona jakin batzuen onespena lortu arte norbere buruaren aitortzarik ez sentitzea eta zuetako edozeinen bizipenetik zerrenda honetara gehitu daitekeen oro.

Hori ez da biktimizazioa, hori ezin da betekotu eta orokortu. Argi dago kulturaren aritzeak batzuentzat badakarrela prestigioa ere, euskaraz sortzeak ahalbidetzen duela gure mundu ttipia sortzea, eta bertan sufritu beste gozatzea. 26 urte dituen emakume idazle baten roletik ari naiz idazten, neure bizipenetatik eta inguruan ditudan lagunenetatik.

Bulkadaz sortzen dut, baina bulkadak ez du jaten ematen. Prekaritateari aurre egin beharrean gaude gure kultur sortzaileek erreta bukatuko ez badute. Idazten dugu, sortzen dugu; lana egiten dugu, ekarpenak egiten ditugu; sortzaileak gara.

Gustatzen zaigu eta egiten dugu, baina pasioa ezin da beti motor bakarra izan.

***

Pandemia egonkortutzat eman eta baldarki izendatu dugu garaia: «normaltasun berria». Normaltasuna bera lehen ere ez bazen guztiz ona kulturarentzat, berria are okerragoa da. Prekaritatea bizitzaz eta heriotzaz jabetu da, osasunaz eta gaixotasunaz. Nola bizitzan, hala kulturaren.

Orain arte aipatutako prekaritate moldeek berdin balio zuten pandemia aurretik ere. Osasun-larrialdi egoerak eta hura denboran egonkortzetik eratorri den normaltasun berriak molde horiek areagotu ditu, berri batzuk sortzeaz gain.

Euskal kultura segurua da?

Gaizka Insunza ikertzaile eta musikariak hala ondorioztatu duela dio abenduaren 16ko *Berria* egunkariak: «Gaixo zegoena are gehiago gaixotu da». Egoera horren aurrean instituzioetatik bideratu diren laguntzak ez dira nahikoa izan. Horrek agerian uzten du gizarteko egitura desberdinetan kulturak jasaten duen errespetu eta balorizazio falta.

Ezin ukatuko dugu zer izango zen zehazki ez genekien «normaltasun berria» delakoa iristeko irrikaz egon ginela asko eta asko. Etxetik ateratzeko gogoa genuen, jendearekin egotekoa, planak egitekoa. Kulturzaleok ere gogaituak ginen *online* formatuko emanaldiekin. Kaleak eta plazak berreskuratu nahi genituen, berriz ere geure egin, horietan dantzatu, aretoetan bertsotan egin, irakurle klubekoekin elkartu zein zuzeneko kontzertuak gozatu. Hasi zen apurka-apurka etorri beharrekoa etortzen. Kaleetara itzuli gara, aurpegia erdi tapatuta bada ere. Aretoetan eseri gara, baina, segurtasun distantzia tarteko, zaildu zaigu bertsoaldia ondokoarekin komentatzea. Bertsolariak eurak ere musukoarekin etengabeko borrokan ibili dira, kendu eta jarri, zer egin ez zekitela askotan. Kontzertuko kanta hunkigarrian albokoari ere ezin kokotean besoa bihurritu, norbere emozioz bestea emozionatzeraino. Irakurle klubeko andreei betaurrekoak etengabe lurrundu zaizkie beren hatsarekin, literaturaren aitzakiazko hizketaldian ipuin berri baterako eszena sortzeraino. Zineman lagunari izterrean laztanik ere ezin egin, pelikula bakardade sentazioan ikusi behar, krispeten usainik ezin hartuta gabiltza. Zer zen ba erromantikoa zinemaren iruditeria!

Hala ere, berrasmatu gara eta irauten dugu.

#kulturaseguruada. Retweet eta like, bata bestearen atzetik. Geure buruen aldarrikapena beste da justifikazioa sortu dugun mantra berria. Kultura segurua da, baina zeren kontura? Aforoekin estu eta larri, eserita, aire librean, distantziarekin eta, hala ere, musukoarekin. Neurriak zorrotz errespetatu behar pandemiari gain hartuko badiogu; baina, batez ere,

neurriak zorrotz errespetatu behar pandemiaren aitzakiapean kulturari gain hartuko ez badiote. Zigortuko gaituzten beldur etengabea ibili gara, lehen makala zena gehiago ez makaltze aldera. Izan ere, halaxe gertatu ohi da: ahulena denak ordaintzen du preziorik altuena, hari botatzen zaio haginkada.

Kultura segurua da, baina ez berez. Kultura segurua da kulturgileok, antolatzaileek, ikus-entzuleek eta, oro har, bueltan-bueltan ibili direnek hartu dituzten ardura izugarriengatik. Konprometitu gara eta gure jardunarekin aurrera jarraitu nahi izan dugu.

Sareetan aupada bat baino gehiago jaso dituen «kultura segurua da» formulaziotik eratorri da artikulu honen izenburua. Kultura segurua da, pandemian eta pandemia aurretik. Segurua ez ezik, ziurra ere bada, eta ondoren datorren kultur egikarien zerrenda da horren testigu. Sasiak jan bako larrerik nekez aurkitu daiteke, baina. Euskal kulturaren segurantzak baditu ziurgabetasun hainbat, eta horren adibide dira orain arte aitatu diren prekaritateak eta horien ondorioak. Ziurgabetasunaren lupetzetan, erori ez erori, pausoa non seguru eman jakin ezinik aritzen gara askotan. Hala ere, nahiz eta indibidualki sarritan ez digun segurtasunik ematen, euskal kultura segurua baino gehiago ziurra da. Izan ere, kolektiboki sostengatzen dugu kultura, sortzen jarraitzen dugulako, eta inertzia horrek indibidualki ere eusten gaitu.

***

Prekaritatea eta normaltasun berria. Bi horiei gehitu tesuaren hasieran idazleak bere beldurren aitortza egin duela. Errealitate gordinetik eta ilun samarretik jorratu dut artikulua, baina ez nuke nahi modu berean amaitu. Lehenengo eta behin, ez litzatekeelako justua, ez litzatekeelako gertatu den guztiarekiko leiala. Baikor egoteko motibo bat baino gehiago baditu euskal kulturak, zentzu batzuetan segurua eta beti ziurra baita. Prekaritateak prekaritate eta pandemiak

pandemia, gauza eder asko egin dira aurren ere. Zerrenda hau ez da izango osoa, baina izango da egiazkoa. Subjektibitateak idazteko baimena eman zidaten, eta hona hemen, irakurle, neure subjektibitateak marraztu duen zerrenda. Saiatu naiz hainbat diziplina sartzen, eta zerrendako aipamen guztiek dute hemen egoteko arrazoi konpartitu bat: hunkitu naute, pentsarazi didate edota transzendentzia berezia hartu dute nigan ondoren azalduko ditudan adierazpen artistikoek.

Behin eta berriro joan ahala are gehiago astindu nau *Bizitza happening* erakusketak. Tematu ere egin naiz apur bat, eta leku berezia eskaini nahi izan diot. Maialen Lujanbiok Tabakalerako eskailera nagusian instalatutako obra ez da ohituta gauzkan moldekoa. Bat baino gehiago joango ginen bertsoen edo, behintzat, hitz lauzko testu jarraitu baten ustean. Usteak erdia ustel, eta zalantza dut oraindik nola definitu erakusketa bera. Zalantzatik ari da hizketan Lujanbio bera ere. Hizketan baino, hitz solteak kateatuz esaldi sujerenteak xuxurlatzen. Hitz-joko etengabea jasotzen du bertan dagoenak hainbat bozgorailutatik. Zalantzaren eta ziurtasunaren linboan, iradokiz eta pentsaraziz. Zalantzatik hitz egiten dizutenean, zailagoa da norberak zalantza egitea. Sujerentziak ez baitira baieztapenak. Iradokitzen badizute pentsa dezazula ari zaizkizu esaten, eta eskertzekoa da hori Euskal Herria debate digitaletan murgilduta eta plaza publiko pantailak ordezkaturik dauden honetan.

Paretan aurkitu dudak lehenengo aipuak eman dit zer pentsatua: «Zu hemen zaude» dio horma zuriak. Botereprontoan etorri zait galdera: «Baina zergatik?». Hitz-jokorako eta pentsatzeko gertu hurreratu behar da erakusketara. Belarriak zoli eta burua zein gorputza kontzentratuta. Arteak eskatu behar du ahalegina. Esaldi iradokitzaille zenbaitzuk koadernoan zirriboratu ditut. Autorea bera kolpatu egin zuen pasarte batek, eta horra bere obraren jatorria. Ni ere hunkitu nauten esaldi batzuek. Hunkitu baino, ukitu egin naute. «Dena gertagarri, dena artegarri», eta artega jarri naiz: non daude artearen mugak? Norbere errealitatea da artearen muga ala

badugu fikziorako eskubiderik ere? «Edozerk zu-mintzen ez» ulertu uste diot, xuxurlaz ari baita, eta inguruan jendea dabil, eta zarata dago. Edozerk ez bazaitu mintzen (edo sumintzen), nondik sortzen da orduan artea? Nola bilakatzen da errealtitatea artagai? Ez al da artea errealtatearen sublimatzea, edo, muturrera eramanez gero, fikzioaren bidez errealtate berriak sortzea? Ba al du mugarik fikzioak?

Filosofiatik datorkidan kutsua agerian utzi du Lujanbioren obrak. Galderak egitea baita filosofiaren zeregina. Erantzun zurrak ez izatearen ziurtasunean pentsarazteko galderak egitea. Iradoki du autoreak, eta tranpan erori naiz, nire erorketaren jakitun eta kolpea hartzeko beldurrik gabe.

Arteari beti eskatu izan diodana eta gutxitan jasotzen jakin dudana eman dit Tabakalerako instalazioak. Pentsarazi egin dit, erantzun premiarik ez duten galderak eginarazi dizkit, eta bertara behin eta berriro bueltatzeko gogoia piztu dit. Aitor dezadan, aldi berean, obra abiatzen duen pasartearen eta entzunaldiaren arteko loturak egitea kosta zaidala. Formatuak ere harritu bezainbeste errezeloa sortu dit. Zarataren erdian xuxurla egotea poetikoa da, baina jarraitzeko, hunkitzeko eta sentitzeko zaila ere bai. Horixe, hain justu, gure gizartean kulturari geratzen ari zaion tartea.

Estetikoki zeresana duen artista baten lana topatuko duzue. Zeuek ere joan eta pentsatu. Horra neure gonbidapena.

Bereziki tematu naizen obra horretaz gain, beste hainbat kultur sorkuntzek ere zer pentsatua eman didate aurton. Hau ez da anekdotario bat izateko jai, bai, ordea, zertzelada multzo bat. Subjektuak objektu artistikoaren aurrean duen

Baikor egoteko motibo bat baino gehiago baditu euskal kulturak, zentzu batzuetan segurua eta beti ziurra baita. Prekaritateak prekaritate eta pandemiak pandemia, gauza eder asko egin dira aurten ere

begiradaren eguneroko bat, gutxi gorabehera. Lehen aipaturiko denbora faltak ez du sorkuntzan bakarrik eragiten, kontsumoan ere bai. Horregatik, ezin dugu sortzen den guztia entzun, ikusi eta irakurri. Beharrik ere ez, egia esate aldera.

Idazki honen begirada propioa eta subjektibotasuna argi utzirik, noan aurtengo nire eguneroko kulturala idaztera.

Bertso txapelketen itzulera izan da afanean ibiltzeko arrazoietako bat. Plazan gozaten da gehien bertsoa, baina ezin uka txapelketaren zirrara berezia. Zer esanik ez finalena. Xilabako finala etorri zen lehenengo, eta sei bertsolariek erakutsitako mailak poza eman zigun bati baino gehiagori. Bidasoa gero eta zabalagoa den garaiotan, hangoak hangoago eta hemengoak hemengoagotzat hartzen ditugun honetan, zubi bat irekita eta zeharkatzeko moduan dagoela gogorarazi zitzaigun. Bidasoaren zabalera ez da euskaldunontzat bakarrik handitu. Amets Arzallus txapeldunak agurrean bertan gogoan hartu zuen euskararen lurretatik pasatzen den muga berriro ere hiltzailea dela, eta jendea geure etxean hiltzen ari dela. Kulturak ere behar du oihu sozialetik. Aldarrikapenik behinenak, final hartan behintzat, Miren Artetxek bota zituen, eta ekarpen nabarmenak egin zituen; hala nola, faxismoaren gorakadaren inguruko gaitik tiraka, askatasunaren kontzeptua hartzen ari den deriba arriskutsuaren berri eman zuen eta, aldi berean, berba hori berriz geureganatzearen garrantziaz aritu zen. Pobreziari eta emakume prekarizatuari ahotsa eman zion, nola eman ere. Bertsoak neurritz, errimaz eta teknikaz goitik beherakoak izatearekin ez baita aski, behar baitu bertsoak ere ekarpena egin. Edozein arte-diziplinak bezala, pentsatu eta pentsarazi.

Bertsolaritzari azken hilabeteetako astindua Nafarroatik etorri zaiola esango nuke. Iruñeko finalean Saioa Alkaizak oso kontuan hartzeko ekarpen ugari egin zituen. Hala ere, haren ondorena ez da gutxiagorako. Txapela irabaztearen aitzakian emandako elkarrizketa askotan ekarpen berritzaileak egin ditu Alkaizak. Sekundarioek bertsotan duten garrantziaz

aritu izan da, eta, horrekin lotuta, tradizionalismoari belar-rondokoa: «Badira bertsolari izateko mila modu», dio *Argia* astekariko elkarrizketan, beste hainbat perlaren artean. Zinez dardara polita izaten ari da, eta jarrai beza lurrikarak.

Bertsoei beraiei helduz, arratsalde osoko saio bikaina josi behar izan zuen Alkaizak txapela lortzeko, ekarpenak zein teknika, biak elkarrekin bikain jorratuz. Eta nago ez ote zaien bertsolari batzuei besteei baino perfekzio zorrotzagoa eskatzen. Botere-harremanak nonahi, geure naturalezaren parte.

Bizkaian ere finala jokatu da, eta esperotakoa bezainbeste beharrezkoa zen aldaketa gertatu da. Emakume bi buruz burukoan, Nerea Ibarzabal eta Jone Uria, apunte historiko bat hortxe. Anekdota hutsa izango ez den apunte bat, bide batez. Ez baita badaezpadakoa feminismoa bertsolaritzan egiten ari den bidea, bere oztopo eta guzti. Oztopo horiei buruz kantatu zuen Ibarzabalek bere bakarkakoan, lezio magistral bat emanez eta bat baino gehiagori dardara eginaraziz. Uxue Alberdik 2019an *Kontrako eztarritik* liburua idazteko batek baino gehiagok hitz egin zuten. Haiek jasotako isiltasunari berriz ere berbak jarri zizkion markinarrak.

Eskuekin eta hankekin egin dugu berriro txalo final batean baino gehiagotan. Maila bikaina erakutsi dute bertsolari askok, estetikoki zein ekarpen aldetik. Geldi ez gaudenaren seinale. Plazan zein pabiloian, bertsoaren estetikaz eta bertsoaren ekarpenaz eztanda egiten jarrai dezagun.

Mikrofono aurreko jardunarekin jarraituz, irailarekin batera iritsi zen euskal kultur mundu txikia astindu zuena: Anariren *Vinu, cantares y amor* ereserki bihurtu den abestia. Sinbolikoki hartu zuen indarra abestiak, eta saretan bolo-bolo ibili da bideoa. Abestia bera bezain potentea baita irudia. Konplize talde bat kantuan eta dantzan, iraultza geure egin guran. Ez da kasualitatea Putzuzulo gaztetxean grabatuta egotea. Kultura sostengatu dute gaztetxeek, eta halako espazioak guztiz beharrezko zaizkigu gure jarduna sortzen,

Euskal kultura segurua da?

gure jardunetarako saretzen eta kultur adierazpenez gozatzeko jarraitzeko.

Mikrofono aurrean ibiltzen dira irrati esatariak ere. Euren antzera dabilta aspaldian boladan dauden podcasten sortzaileak. Kalitatezko podcast komunitatea dugu gurean. Berehalakotasuna eta azkartasuna gero eta baloratuagoak dira, gauza bi aldi berean egiteko aukera ematen dutenak nahi baititugu. Arean ere, horretarako aukera ematen dute podcastek. Euskarazko pentsamendua zabaltzen laguntzen dute, eta kulturari, politikari zein estetikari buruzko hainbat programa sortu dira.

Entzunezkotik ikustekoetara. Liburu on bat baino gehiago utzi ditu aurtengo urteak ere. Asko produzitzen da euskal literaturan, eta ondo ere bai. Iaz argitaratutakoa izan arren, Bidasoaren egoera ikusita, ezinbestekoa da Eneko Aizpurua-ren *Bidasoan gora* liburua gomendatzea.

Bide batez, eta ibaitik aldendu gabe, Hegoaldeko ondo datorkigu Bidasoaren bestaldekoari erreparatzea: Dom Campistronen *Bekatorosak* lan grafikoa da iritsi zaigunetarik bat. Horratx liburu koloretsua, azalez zein mamiz. Borroka marika eta bollerez ziprztindutako zazpi maitasun istorio kontatzen ditu liburuak, eta irudiz lagundutako tipografia berezia darabil horietako bakoitza ilustratzeko.

Itxaro Bordak letren bidez gorpuztutako Amaia Ezpeldoi detektibeak agur esan digu irakurleoi. Haren erretreta kontatuko digu *Euri zitalari esker* nobelan. Idazle saiatua da Borda, ekarpen ugari egin dizkiguna eta, esango nuke, orokorrean, merezi duena baino aitortza gutxiago jaso izan duena. Bidaso gero eta zabalagoa da, esana geratu da.

Filosofia hezkuntza curriculumetik murrizten ari diren honetan, azken gomendio literario gisa, aipatuko dut Iñigo Martínez Peña filosofoaren *Mandamentu hipermodernoak*. Azpitituluaren dioen bezala, «egungo inertziak zalantzan jartzen» saiatu da idazlea. Geure aroaren hainbat bereizgarri ezagarriz ahalegindu da liburu osoan zehar, pentsamendu

kritikoa erdigunean jarriz, eta garaiaren kontzientzia hartuta bizimodu hobe baterako gonbidapena eginez. Filosofiaren defentsa egin beharrean gaude, hark emango baitzikigu pentsatzeko tresnak, lagunduko baitigu kritikoak izaten, bizi garen egoeraren kontzientzia hartzen eta aurrera begirako bidegurutzeetan bide egokiak zedarritzen.

Atal honen bukaeran, ezin aipatu gabe utzi Euskadi Literatura sariak. Edozein sari da beti aho biko ezpata: batetik, aitortza egiten zaio lanari eta ikusgarritasuna ematen zaio; bestetik, irabazlearen itzalean geratzeko arriskua dute irabazi ez dutenek. Genero eta adin kontuei dagokienez, hainbat kritika jaso dituzte sariok aurten ere, baina gure pentsamendu kolektiboak aldatu eta bestelako perspektibetatik begiratzen ez dugun bitartean, inertzia horiek jarraitu egingo dute. Irabazleek merezimendu osoari ezer kendu barik, esan gabe doa. Garaipen indibidualek porrot kolektiboak sostengatzen ez dituzten bitartean, ondo etorriak bitez sari eta aitortza guztiak.

Entzutekoak eta ikustekoak jorratu dira, eta ikus-entzunez-koei lotuta uzta ez da nolanahiko izan. Aipatu beharreko lan bi, behinik behin. Batetik, antzerki munduan errebelazio bat, apurka hazten doan artista: Jon Ander Urresti. Obra berezia agertokiz agertoki darabil aurton: *Tribiz, baserri galdue*. 700 urtetik gora dituen Bizkaiko baserririk zaharrenaren aurrean bizi da bermeotarra. Berak dioenez, baserritik geratzen diren hondakinen aurrean, zehatzago esanda. Gelditu den baserria galdu den baserria baita. Iraganaz, orainaz eta etorkizunaz ari da Urresti, baserriaren memoriaren arduraz. Bere egin ditu baserri zaharreko hainbat pieza, eta agertoki gainean bizi berri bat eman die. Garai batekoen bizimodua dakar gogora antzezleak, emozioz eta apunte antropologikoz betetako lanean. Urte berriarekin batera emanaldiak eskaintzen jarraituko du.

Agertokitik pantaila handira salto eginda, aipagarria da Arantza Santestebanen *918 gau* pelikula. Militantzia politikoa-ren gaineko gogoeta kritikoa dakar zinema zuzendari nafarrak. Sari potolo bi jaso arren (Doçlisboa festibalean eta Torino Film

Euskal kultura segurua da?

Festivalen), oihartzun larregirik ez gurean. Kartzelan pasa zituena ia hiru urteak kontatzen ditu film luzean, oroitzapenez eta zalantzaz mintzo zaigun ahots baten bidez. Halako testigantza eta hausnarketek ere idazten dute gure historia.

2021a ere gure historiaren parte izango da laster. Gertatutakoek osatu dute gure kultur mundu txikia, eta gertatzear gertatu direnek laster osatuko dutelakoan nago. Ezin aipatu gabe utzi Euskal Kultur Sorkuntza eta Kritika Feminista izeneko graduondokoan jasotako apunteek artikulu hau idazteko eskaini didaten sostengua. Horrez gain, *Berria* egunkariak jasotako 2021eko uzta kulturala ere lagungarri izan da.

Aitor dezadan egindakoa ez dela zerrenda justua, ez behintzat justiziaren zentzu hertsian. Bada, ordea, zintzoa; neu eta nire ingurukoak ukitu gaituzten hainbat obra aipatu nahi nituen, nire begirada jorratu, distantzia hartu eta balantzea egin. Egin dudana hemen dagoena da, baina ikusteke dago oraindik hau ni naizen. Denborak esango du kultur ibilbidea zein izango den, bakoitzarena zein jendartearena, sortzearena zein jasotzearena.

Kartografoak bere erara marrazten du lurraldearen mapa. Kontziente izan behar luke, behinik behin, marrazteko beste hamaika modu ere egongo direla, berea bezain zilegi direnak. Gure kulturaren lurrari begira hegatzadan aritu den txori honek, bere burua aurkitu baino gehiago galdu duenak, taktet zabal batean hartu nahi du atseden orain, konplize izan ditueni eskerrak emanez. Hor dute libre besteek ere zeruko espazioa, hegoak zabaldua lurrari begiratu gurako baliote, eta euren begiz kartografiatu beraiek ere parte diren mapa. 🍷